TARİHİN SAVUNUSU YA DA TARİHÇİLİK MESLEĞİ

March Bloch

Türkçesi:
Mehmet Ali Kılıçbay

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1598
KÜLTÜR SERİSİ: 911

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-625-408-008-1

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1.Baskı: Birey ve Toplum Yayınları, 1985
2. Baskı: Gece Yayınları, 1994
3.BASKI

Özgün Adı: *Apologie pour l'histoire ou Méttier d'historien*

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Son Okuma: Hüseyin Özdemir

Kapak Tasarımı: Damla Acar

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ANA BASIN YAYIN GIDA İNŞ.SAN.VE.TİC.A.Ş
Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. 2622 Sk. Güven İş Merkezi
No:6/13, Bağcılar / İstanbul
Sertifika Numarası: 20699 Tel: (0212) 446 05 99

İstanbul- 2020

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Marc Bloch: Tam adıyla Marc Léopold Benjamin Bloch 1886 yılında Fransa'nın Lyon şehrinde dünyaya geldi. Bir İlk Çağ tarihçisi olan babası Gustave Bloch Lyon Üniversitesinde görev yapmıştı. Yahudi kökenli olan Bloch ailesi Avrupa'da sansasyonel bir gündem haline gelen Dreyfus Davasında Alfred Dreyfus'un yanında saf tuttu ve Almanlar lehine casusluk yapmakla itham edilen Dreyfus'un masumiyeti yönünde kampanya yürüttü. Paris'te entelektüel bir ortamda büyüyen Bloch, Birinci Dünya Savaşı'nda piyade olarak orduya katıldı ve doktorasını ancak savaş sonrasında tamamlayabildi. Savaştaki başarılarından ötürü aralarında *Croix de Guerre* ve *Legion d'honneur* nişanlarının da olduğu 4 adet onur nişanına layık görüldü ve rütbesi çavuştan yüzbaşılığa yükseltildi. Bloch İkinci Dünya Savaşı sırasında 57 yaşındayken ikinci kez orduya yazılarak Almanlara karşı tekrar savaşacaktı. Bir Orta Çağ tarihçisi olan Bloch, yakın arkadaşı ve meslektaşı Lucien Febvre ile birlikte tarihçiliğe yeni bir soluk getiren *Annales* ekolünün kurucusudur. Bu ekol tarihçilik ilminin diğer disiplinlerle ortaklaşa çalışmasını öngörmekteydi. Marc Bloch Karşılaştırmalı tarih ve tarihi geriye doğru okumak yöntemlerinin mucididir. Her şeyin her şeyle ilgili olduğu varsayımına dayalı olan karşılaştırmalı tarih yöntemi, daha sonra Annales okulunun piri haline gelecek olan Braudel'de "histoire totale", bütünsel tarih yöntemi haline gelecektir.

Şimdiye kadar aşılamamış bir Orta Çağ ve özellikle de feodal toplum tarihçisi olan Bloch 1919-1936 yılları arasında Strasbourg Üniversitesinde ders verdi. İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransa'da Almanlara karşı direnişin önde gelen isimlerinden biri olan Marc Bloch 8 Mart 1944'te Gestapo tarafından tutuklandı. Kötü muamele ve işkencelerle geçen tutsaklık süreci sonunda Nazi idam mangasının kurşunlarının hedefi olarak hayata gözlerini yumdu. *Şifacı Krallar* adlı çok önemli bir tarih yöntemi ders kitabı olarak okunabilecek olan kitabı da Ötüken Neşriyat tarafından yayınlanacaktır.

Mehmet Ali Kılıçbay: 1945'te Ankara'da doğdu. 1964'te Galatasaray Lisesi'ni 1969'da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirdi. 25 yıl Gazi Üniversitesi İktisat bölümünde hocalık yaptı, birçok farklı konularda dersler verdi. Sayısız TV programına katıldı. Birçok TV kanalında tartışma programları yönetti. Makaleleri, *Türkiye Günlüğü, Düşünen Siyaset, Aktüel, İslâmi Araştırmalar* gibi pek çok dergi ve gazete yayımlanan Mehmet Ali Kılıçbay'ın 17 telif, 50'den fazla çeviri kitabı var.

Okumaya, yazmaya ve arada sırada çevirmeye devam ediyor.

İÇİNDEKİLER

[BİRİNCİ BASKI İÇİN] ÇEVİRENİN ÖN SÖZÜ / 11
İthaf yerine geçmek üzere LUCİEN FEBVRE'e / 15
GİRİŞ / 17

BİRİNCİ BÖLÜM
TARİH, İNSANLAR VE ZAMAN

I. TARİHÇİNİN TERCİHİ / 33
II. TARİH VE İNSANLAR / 34
III. TARİHSEL ZAMAN / 38
IV. KÖKENLER PUTU / 39
VI. GÜNCELİN VE GÜNCEL OLMAYANIN SINIRLARI / 44
VI. ŞİMDİYİ GEÇMİŞLE ANLAMAK / 46
VII. GEÇMİŞİ ŞİMDİYLE ANLAMAK / 49

İKİNCİ BÖLÜM
TARİHSEL GÖZLEM

I. TARİHSEL GÖZLEMİN GENEL KARAKTERİSTİKLERİ / 55
II. TANIKLIKLAR / 63
III. TANIKLIKLARIN AKTARIMI / 69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ELEŞTİRİ

I. ELEŞTİREL YÖNTEMLİ BİR TARİH TASLAĞI / 79
II. YALAN VE HATANIN İZİNDE / 87
IV. ELEŞTİREL YÖNTEMİN MANTIĞI ÜZERİNE BİR DENEME / 100

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TARİHSEL ANALİZ

I. YARGILAMAK MI YOKSA ANLAMAK MI? / 123
II. İNSANİ OLAYLARIN ÇEŞİTLİLİĞİNDEN
BİLİNÇLERİN BİRLİĞİNE / 127
III. ADLANDIRMA (TEKNİK TERİMLER BÜTÜNÜ) / 136

BEŞİNCİ BÖLÜM

EK: "TARİHÇİLİK MESLEĞİ"NİN EL YAZMALARI
NE DURUMDAYDILAR? / 167

[BİRİNCİ BASKI İÇİN] ÇEVİRENİN ÖN SÖZÜ

Bu kitaba bir ön söz gerekli midir? Gerekliyse bile bu görev bana mı düşer? Bu kitaba bir ön söz hiç de gerekli değildir ve gerekli olsaydı da bu görev tabii ki bana düşmezdi ve mesleğimizin çok daha değerli üstatlarından birinin bunu yapması gerekirdi. Ancak bu çok güzel kitabı Türk okuyucusuna tanıtabilmiş olma mutluluğu o denli lezzetli bir sarhoşluk verdi ki bunun tadını çıkartabilmek için birkaç söz etmekten kendimi alamadım. Okuyucunun bu heyecanımı bağışlayacağını umuyorum.

Tarihin garip ama hiç de seyrek olmayan çelişkilerinden biri olarak, Türk toplumu zaman ve mekânda işgal etmekte olduğu şu konakta tarihle çok yakından ilgilidir ama ne yazık ki Türkiye'de tarihçilik çok geridir.

Bu kitap çok ünlü ama aynı zamanda yaratılışına katkıda bulunduğu Avrupa uygarlığını, sonuncu Barbar saldırısına karşı savunmak üzere -tıpkı Pirenne gibi- kâğıtlarını ve kalemini terk ederek savaş meydanına atılmakta gözünü kırpmayan bir tarihçinin son eseridir.

Uygarlığı, insanlığı ve bilimsel ideali savunduğu için Naziler tarafından kurşuna dizilen Marc Bloch, bu gayriiradi sonuncu eserinde tarihçilik mesleğinin bir anatomisini çıkartmaya çalışmaktadır. Çalışmaktadır diyorum, çünkü -ne yazık ki- hem bu eserini bitirememiştir hem de el yazması halinde kalmış olan kısımları son bir kez gözden geçirme olanağı bulamamıştır.

Türkiye'de tarihe olan merakla; tarihçiliğin geriliği arasında garip bir çelişki olduğunu söylemiştim. Bloch'un harika bir şekilde teşhis ettiği üzere, "Geleneğe en fazla bağlı olunan dönemler, aynı zamanda gerçek miraslarına karşı en fazla serbest davranılanları olmuşlardır. Karşı konulamaz bir yaratma ihtiyacının çok özel bir intikamı olarak, geçmişe tapınmanın sonucunda doğal olarak geçmişin

icadı noktasına gelinmiştir." Evet, ülkemizde geçmiş çoğu zaman icat edilmektedir. Bu üzülünecek bir durumdur ama üstat Bloch'un bize gösterdiği yol da umutsuz olmamızı engelleyecek niteliktedir.

Bu kitap aynı zamanda bir tarih yöntemi kitabıdır; belgelerin gerçekliklerinin saptanması, tarihsel tanıkların ifadelerinin doğruluklarının nasıl anlaşılacağı, tarihin nasıl geriye doğru yazılması gerektiği gibi çok önemli yöntem sorunları derinlemesine tartışılmaktadır. Ama yöntem konusunda bizce asıl önemli vurgu, karşılaştırmalı tarihe ilişkin olarak bir toplumdaki bir kurumun bir başka toplumdaki karşılığını seçmek, "Bir benzerlik olduğu aksiyomunu koymaktır," sözünde ifadesini bulmaktadır.

Bu kitap tamamlanamamış haliyle bile çok önemlidir. 1941-42 yıllarında kaleme alınmıştır ve biz 1985'teyiz. İşte öneminin ilginç yönlerinden biri bu noktada ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde tarihle ilgilenenlerin çoğu, tarihin kanunları olduğuna inanmaktadırlar. Bloch mutlak olarak bizden geri bir tarihte ama göreli anlamda bizden ileri olarak, bu inancın tutarsızlığını göstermektedir. Bloch'a göre "Zincirler kırılabilir ve uygarlıklar ölümlüdür." Diğer yandan Lucien Febvre'in kitabın sonunda belirttiği üzere, Bloch kitabının hiçbir yerinde "kalem sürçmeleri hariç, evrim kelimesini telaffuz" etmemiştir. Ayrıca belirtilmesi çok yararlı bir husus olarak, Febvre'in eline gelen kitabın ayrı üç nüshasının her biri hep şu cümleyle sona ermektedir: "Tarihte nedenler önceden aksiyom olarak konulamazlar. Bunlar aranır…"

Bloch tarihçinin temel görevlerinden birinin -diğer bütün bilimlerde de olduğu gibi- anlamak olduğunu bildirmektedir. Bugünün değer yargılarını evrensel geçerliklerle yüklü aksiyomlar derecesine yükselterek geçmişi yargılamak, tarihçinin işi değildir. İşte, ülkemizde tarihçiliğin koltuk değneklerinden bir de bu yargılama tutkusudur. İyi bilemedikleri bir geçmişi iyice sahip olmadıkları araçlarla yargılamaya kalkışan insanların tarihçi sıfatını taşımalarını görmek, insanda hüzünden de öte bir duygu uyandırmaktadır.

Kitapta tarihin yararı ve varlığının meşruluğu sorunu da tartışılmaktadır; ama gene üstadın kendisi, şu cümlesiyle bu tartışmayı noktalamışa benzemektedir: "Tarih her türlü refah endişesinin dışında, insanlığın entelektüel açlığını giderme hakkının bir parçasıdır."

Bu kitabı çevirmek gerçekten çok zor bir iş oldu, çünkü hem metin tamam değildi hem de Üstat son bağlantıları kurmamıştı. Doğal olarak bu bağlantıları kurma hakkını kendimde görmedim ve metni olduğu haliyle çevirdim. Okuyucu metinde bazı kopukluklarla karşılaşırsa bir uygarlık savaşçısının, kalem yerine silahla savaşmaya karar vermek zorunda kaldığı kritik anın aşırı duyarlılığına bağışlasın bunu.

MEHMET ALİ KILIÇBAY

Temmuz 1985

İthaf yerine geçmek üzere
Lucien Febvre'e

Eğer bu kitap bir gün yayınlanacaksa, bireysel ve ortaklaşa en ağır elemler ve en büyük endişeler arasında basit panzehirlerde bugün biraz ruh sükûnu arıyorsam bu eserin okunmak için sunulmuş gerçek bir kitaba dönüşememiş olmasındandır. Bu durumda aziz dostum, kitabın başında sizinkinden başka bir ad yer alacaktır. Ancak siz de burada bir başka adın gerektiğini hissetmektesiniz. Çok derin ve çok kutsal bir şefkatin hatırlanmasının söylenmesi bize ızdırap çekmek için yeterli hale gelmiştir. Ancak sizin adınızı yalnızca birkaç atfın rastlantısı içinde görmeye nasıl tahammül edebileceğim? Uzun süre daha geniş ve daha insani bir tarih için birlikte mücadele ettik. Yazdığım sırada ortak görevimiz birçok tehdide maruz durumdadır. Bu durum bizim hatalarımızdan kaynaklanmamaktadır. Biz haksız bir kaderin geçici mağluplarıyız. Zaman gelecek, bundan eminim, iş birliğimiz gerçekten yeniden başlayabilecek; geçmişte, özgür geçmişte olduğu gibi halka mal olabilecek. Bunu beklerken benim cephemden bu iş birliği, varlığınızla dopdolu bu sahifelerde sürecek. Bu iş birliği; her zaman ona ait olmuş olan ritmi, temel bir anlaşma zemini üzerine oturtmuş olarak ve yüzeyde de samimi tartışmalarımızla canlanmış olarak muhafaza edecektir. Muhafaza etmeyi düşündüğüm fikirlerin arasında birçoğu doğrudan sizden gelmektedir. Geriye kalanların çoğu için bunların size mi, bana mı, yoksa ikimize birden mi ait olduklarını nasıl ayırabileceğim konusunda bilinçli bir kuşku duyuyorum. Tasvip edeceksiniz, bundan sıklıkla iftihar duyacağım. Bazen de bende açlık duygusu uyandıracaksınız. Ve bütün bunlar aramızda bir bağ meydana getirecekler.

Fougères (Creuse)
10 Mayıs 1941

GİRİŞ

"Baba, tarih ne işe yarar bana açıkla!" Birkaç yıl önce yakından bağlı olduğum küçük bir erkek çocuk, tarihçi bir babayı böyle sorgulamaktaydı. Okunacak olan bu kitabın, cevabım olduğunu söylemeyi isterdim. Çünkü bir yazar için hem bilginlere hem de ilkokul çocuklarına aynı tondan hitap edebilmeyi becerebilmiş olmaktan daha büyük methiye olamaz. Ancak bu kadar yüce bir sadelik, birkaç seçilmişin ayrıcalığı olarak kalmaktadır. Üstelik, bir çocuğa ait olan bu soruyu -ki bu çocuğun öğrenme açlığını şimdilik tatmin etmeyi başaramadım- büyük bir istekle kitabın ruhunu özetleyen başlık olarak muhafaza edeceğim. Kuşkusuz bazı kimseler bu formülü saf bulacaklardır. Ama bunun tersine olarak bu soru bana konuyla tamamen uyum içinde olarak gözükmektedir.* Bu sarsılmaz yaşın rahatsız edici dürüstlüğü içinde ortaya koyduğu sorun, aslında tarihin meşruluğu sorunundan başka bir şey değildir.

İşte tarihçi hesap vermeye çağrılmıştır. Bu alanda biraz iç titremesiyle acemice dolaşacaktır: Mesleğinde ihtiyarlamış hangi zanaatkâr, hayatı boyunca iyi bir iş yapıp yapmadığını -kalbi biraz burulmaksızın- kendine sormamıştır? Fakat tartışma bir esnaf ahlakının küçük utanmalarını çok aşmaktadır. Batı uygarlığımız bütünüyle bu konuyla ilgilidir.

Çünkü diğer kültür tiplerinden farklı olarak o, hafızasından her zaman çok şey beklemiştir. Her şey onu buraya yöneltmekteydi: Antik miras kadar, Hristiyanlık mirası da… İlk hocalarımız olan Yunanlılar ve Latinler tarih yazıcı halklardı. Hristiyanlık bir tarihçiler dinidir. Başka dinsel sistemler; imanlarını ve ayinlerini, insani zamana hemen hemen dışsal bir mitoloji üzerine kurabilmişlerdir. Hristiyanlar kutsal kitaplar olarak tarih kitaplarına sahiptirler ve ibadetleri, bir tanrının[1] dünyevi hayatından kesitleri, Kilise ve aziz-

* Bu konuda başlangıçtan itibaren ve böyle bir şeyi aramaksızın Langlois ve

lerin ihtişamını anmaya yöneliktir. Tarihsel olan Hristiyanlık, belki de daha derin olarak bir başka biçimde daha böyledir: Düşüş'le Yargı arasına yerleştirilmiş[2] olan insanlığın kaderi; Hristiyanlığın gözünde her kaderin, her bireysel "hac"cın kendi yönünden bir yansıması olduğu uzun bir macerayı temsil etmektedir; tarihten hareket ederek bütün Hristiyan derin düşüncesinin ekseni, İlk Günah[3] ile İsa'nın ölerek insanların günahlarını bağışlatmış olması[4] arasındaki süreçte yer almaktadır. Sanatımız, edebi anıtlarımız geçmişin yankılarıyla doludurlar; eylem adamlarımız sürekli olarak onun gerçek veya uydurma derslerinden söz etmektedirler. Kuşkusuz, grupların psikolojileri arasındaki nüanstan daha farklı olan bir şeyi kaydetmek gerekmektedir. Cournot bunu uzun zaman önce gözlemiştir; dünyayı mantık çizgileri üzerinde yeniden inşa etmeye evrensel

Seignobos'nun *Tarihsel İncelemelere Giriş*i'nde kendimi buna karşıt buldum. Okuduğunuz pasaj bu eserin *Uyarı*'sında (s. XII) bir "gereksiz sorular" listesini gördüğümde çoktan yazılmış bulunmaktaydı. Bu listede şu sorunun da yer aldığını gördüm: "Tarih neye yarar?" Kuşkusuz bu sorundan hareketle eylem ve düşüncelerimizin varlık nedeni olan hemen hemen bütün diğer sorunlar için de aynı yargıya varılacaktır: Bunlara karşı doğaları itibariyle kayıtsız kalacak olan zihinler -veya iradi olarak kayıtsız kalmayı tercih edenler- başkalarının buralarda cazip düşünme konuları bulabileceklerini hep zorlukla anlayacaklardır. Ancak mademki önüme böyle bir fırsat çıkmıştır, o halde daha şimdiden haklı bir üne sahip bu kitaba -zaten başka bir plana göre inşa edilmiş olan ve bölümlerinin bazıları itibariyle daha az gelişkin olan ve hiç de onu ikame etmeyi düşünmeyen benimkinden daha değerli- karşı konumunu saptamanın daha iyi olacağını düşünüyorum. Ben bu iki yazarın, özellikle de Seignobos'nun öğrencisi oldum. Her ikisi de bana değerli iyi niyetlerinin damgasını vurdular. İlk eğitimim onların eserlerine çok şey borçludur. Fakat her ikisi birden bize tarihçinin ilk görevinin samimi olmak olduğunu öğretmekle kalmadılar; bizzat incelemelerimizin kaydettiği gelişmelerin araştırmacı kuşaklar arasındaki gerekli çelişkiler sayesinde meydana geldiğini de gizlemediler. Ben de onları gerekli gördüğüm yerde tamamen özgürce eleştirerek verdikleri derslere sadık kalacağım; tıpkı öğrencilerimin de beni eleştirmelerini temenni ettiğim gibi.

1 İsa Mesih kastediliyor. -çn.

2 Hristiyan inancına göre Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmaları ile insanların nihai yargıları arasındaki süre yani insanlık tarihi. -çn.

3 Adem'le Havva'nın, cennette yasak meyveyi yemeleri sonucu Tanrı tarafından dünyaya ceza olarak gönderilmeleri. -çn.

4 Hristiyan inancına göre İsa'nın, çarmıhta ölerek insanların günahlarının kefaretini ödemesi. -çn.

olarak eğilimli olan Fransızlar, kitlesel olarak kolektif hatıralarını, örneğin Almanlara nazaran daha az yoğun olarak yaşamaktadırlar.* Gene hiç kuşku yoktur ki uygarlıklar değişebilirler. Bizimkinin bir gün tarihten yüz çevirebileceği, bizatihi kavranılamaz bir düşünce değildir. Tarihçiler bunun üzerinde düşünürlerse bilgece davranmış olacaklardır. Yanlış anlaşılan tarih, eğer bundan kaçınılmazsa, sonunda daha iyi anlaşılan tarihi de kendi iticiliğinin içine sürükleyebilir. Fakat bu noktaya hiçbir zaman gelmeyeceksek bu, entelektüel geleneklerimizin en sabit olanlarından bir kopuş pahasına olacaktır.

Şu an için bu konuda henüz vicdan muhasebesindeyiz. Sürekli gelişme krizi içinde olan katı toplumlarımızın, kendilerinden kuşku duydukları her seferinde geçmişlerini sorgulamaya hakları olup olmadığını veya geçmişlerini doğru sorgulayıp sorgulamadıklarını kendilerine sordukları görülmektedir. Savaştan önce yazılanları ve bugün hâlâ yazılabilenleri okuyun: Şimdiki zamanın yaygın endişeleri arasında bu endişelerin de seslerini diğerlerine karıştırdığını hemen istisnasız göreceksiniz. Dramın tam ortasında bunun yankısını tamamen kendiliğinden bir şekilde yakalama fırsatım oldu. 1940 Haziranı'nda -eğer iyi hatırlıyorsam- tam da Almanların Paris'e girdikleri gündü. Birlikleri olmayan genel kurmayımızın avareliğinin ayak sürdüğü Normandiya Bahçesi'nde felaketin nedenlerini ağzımızda geveliyorduk: "Tarihin bizi aldattığına mı inanmak gerekir?" diye içimizden biri mırıldandı. Böylece adamın dehşeti daha acı bir vurguyla, bir çocuğun basit merakıyla birleşmekteydi. Hem birine hem de öbürüne cevap vermek gerekiyordu.

Ancak şu "işe yaramak" fiilinin ne anlama geldiğini bilmek uygun olacaktır. Fakat bunu incelemeden önce izin verin bir özür kelimesi ilave edeyim. Şimdiki hayatımızın koşulları, herhangi bir büyük kütüphaneye ulaşabilmenin olanaksızlığı, kendi kitaplarımı kaybetmiş olmam, notlarıma ve kişisel bilgilerime çok fazla güvenmeme yol açmaktadır. Tamamlayıcı okumalar, tasvir etme görevini

* Tarih karşıtı Fransız: (Cournot, *Anılar*, s. 43), İmparatorluk Dönemi'nin sonunda her türden kralcı duygunun yokluğu konusunda şöyle demektedir: "… Bizi meşgul eden özel olayın açıklanabilmesi için tarihimizin düşük popülaritesini ve onun bizdeki düşük gelişmesini, analiz etmesi uzun sürecek nedenlerden ötürü, halk sınıflarında tarihsel geleneğin düşük düzeyde gerçekleşmesini de hesaba katmanın gerekli olduğunu düşünüyorum."

kendime yüklediğim mesleğin yasalarının gerektirdiği sağlamalar benim için sıklıkla yasaklanmış olarak kalacaklardır. Bir gün bu boşlukları doldurma olanağım olacak mıdır? Korkarım ki bu olanağa hiçbir zaman tamamıyla kavuşamayacağım. Bu durumda sadece hoşgörü talep edebilirim. (Eğer kaderin hatalarını üzerine almak meşru olsaydı "suçluyum," derdim.)

***

Kuşkusuz tarih başka hizmetleri yapmaktan yoksun olmakla suçlanacak olsa bile, gene de onun lehine rol oynayacak bir faktör bulunmaktadır; o da hoşça vakit geçirtmesidir. Veya daha kesin olmak için -çünkü herkes hoşuna giden kendi vakit geçirme biçimlerini arar- tarih, insanların çoğuna hiç tartışmasız böyle gözükmektedir. Kişisel olarak hatırlayabildiğim en eski zamanlardan beri tarih, bana her zaman çokça hoş vakit geçirtmiştir. Diğer bütün tarihçiler için de böyle olduğunu düşünüyorum. Eğer böyle olmasaydı bu mesleği neden seçeceklerdi ki? Aptal olmayan herkes için bütün bilimler ilginçtirler. Fakat her bilim adamı, bunlardan uygulamasının kendisini eğlendirdiği ancak bir tanesini bulabilir. Kendini adamak üzere böylesine bir bilim dalını bulabilmek, tam da yetenek denilen şeydir.

Zaten tarihin bu inkâr edilemez kendiliğinden cazibesi, düşüncemizi bizatihi bu noktada yoğunlaştırmamızı gerektirmektedir.

Önce tohum olarak, sonra da iğne olarak tarihin rolü başat olmuştur ve öyle olmaya da devam etmektedir. Bilgi arzusundan önce basit tat, amaçlarının tamamen bilincinde olan bilimsel eserden önce içgüdü buraya yönelmektedir: Entelektüel davranışlarımızın değişimi bu cinsten bağlantılarla doludur. İlk adımları itibarıyla eski "merak uyandıran eşya odaları"na[5] çok şeyler borçlu olan fizik için de bu böyledir. Aynı şekilde bir antika merakının küçük sevinçlerinin, yavaş yavaş ciddiye dönüşen bir incelemeye yönelmesinin beşiğinde yer aldığını da gördük. Arkeolojinin ve bize daha yakın

[5] Fr. "cabinet des curiosités". 17. yüzyılda Batı Avrupa'nın, dünyanın çok farklı kültürleriyle temasa geçmesinin sonucunda onlardan alınan ilgi çekici eşyalarla oluşturulan odalar. Bunlar koleksiyonculuğun ve müzelerin ataları olmuşlardır. -çn.

olan folklorun birer bilim olarak ortaya çıkışları böyle olmuştur. Alexandre Dumas'nın okuyucuları; belki de yalnızca kendilerine daha saf ve bana göre sivri bir tat sağlamayı bilememiş olan yani kendilerine gerçek rengin tadını verememiş olan potansiyel tarihçilerdir.

Diğer yandan metotlu araştırma bir kez başladıktan sonra onun doğurduğu zorunlu kalıplar nedeniyle bu cazibe, kaybolmanın uzağında kalmakta; bu noktadan sonra bunun tamamen tersine -bütün gerçek tarihçiler buna tanıklık edebilirler- bu cazibe daha fazla canlılık ve yoğunluk kazanmaktadır; burada herhangi bir zihinsel çalışma için gerekli olmayan hiçbir şey bulunmamaktadır. Ancak tarih, -bundan hiçbir kuşku duyulmamalıdır ki- başka hiçbir disiplininkine benzemeyen, kendine özgü estetik tatlara sahiptir. Çünkü insan faaliyetlerinin seyri ona kendine özgü nesneyi sağlamaktadır ve bu nesne de her şeyden daha fazla insanların hayallerini cezbetmektedir. Özellikle de bu insan faaliyetlerinin zaman ve mekân içinde uzaklaşmaları, bunların sırlarını açığa vurmaları, şaşırtıcı olanın zarif cazibeleriyle süslenmektedir. Bizzat büyük Leibniz bile bunu itiraf etmiştir: Matematik veya ilahiyat üzerindeki soyut spekülasyonlardan İmparatorluk Almanyası'nın eski belgelerinin veya eski vakayinamelerinin (kronikler) çözümlemesine geçtiğinde tıpkı bizim gibi şu "tekil olan şeyleri öğrenme ihtirasını" hissetmekteydi. Bilimimizin şiirsel yanını atmaktan kaçınalım. Kendimizi, özellikle bazılarında yakaladığım şu duygudan, bilimimizin şiirsel yanından utanmaktan koruyalım. Tarihin, duyarlılık üzerinde bu denli güçlü bir çağrı yaratırken, aklımızı tatmin etmekte aynı derecede yetersizlik göstereceğini düşünmek şaşırtıcı bir aptallık olacaktır.

***

Fakat eğer tarih, bizi ona yönelten ve hemen hemen evrensel olarak hissedilen bu cazibeden başka bir şeye kendini meşrulaştırmak üzere sahip olmasaydı, sonuç olarak tarih briç oynamak veya oltayla balık avlamak gibi sadece zevkli bir vakit geçirme aracı olsaydı onu yazmak için katlandığımız tüm zorluklara değer miydi? Tarih yazmaktan onu namusluca, doğru olarak yazmayı ve yapılabildiği ölçüde gizli kaynaklara ulaşmayı yani zorluklara katlanmayı anlıyo-

rum. Andre Gide, oyunun bize yasaklandığını yazmıştır. Bu 1938'de söylenmiştir. Şimdi benim yazdığım 1942'de Gide'in bu sözü ne kadar da daha bir anlamla yüklenmiş olmaktadır. Hiç şüphe yoktur ki atom kimyasının kıyısına ulaşabilmiş ve yıldızlar arası uzayın sırlarını henüz el yordamıyla araştırmaya başlayabilmiş bir dünyada, tam da bilimle iftihar eden ama bir parça mutluluk yaratmayı beceremeyen zavallı dünyamızda koskoca bir hayatın tamamını kolayca yutabilen tarihsel bilginliğin uzun ihtimamları, eğer bize birazcık iç huzuru veren küçücük gerçeklere ulaşmayı başaramazlarsa saçma güçlerin cinayet derecesine kadar varabilen bir israfı olarak mahkûm edilmeyi hak edebilirler. Ya başka alanlarda kendilerini daha iyi istihdam edebilecek bütün beyinlere tarihle uğraşmaktan vazgeçmelerini tavsiye etmek gerekecektir ya da tarih bir bilgi dalı olarak bir bilince sahip olduğunu kanıtlamak zorundadır.

Fakat burada ortaya yeni bir soru çıkmaktadır: Entelektüel bir çabanın meşruluğunu sağlayan, tam anlamıyla nedir?

Öyle sanıyorum ki bugün hiç kimse, kesin gözleme dayanan pozitivistlerle aynı ağzı kullanarak bir araştırmanın değerinin tamamen ve her zaman eyleme yarar sağlamasıyla ölçülebileceğini söylemeye artık cesaret edemez. Deney; bize, görünüşte hiçbir işe yaramaz olan spekülasyonların bile bir gün uygulamaya şaşırtıcı bir şekilde yardımcı olacaklarını göstermekle kalmamıştır. Bu aynı zamanda her türlü refah endişesinin dışında, insanların entelektüel açlığını gidermek hakkını onlara tanımamak anlamına geleceğinden, insanlığı garip bir şekilde yaralamak olacaktır. *Homo faber* veya *politicus*[6] ebedi olarak tarihe karşı kayıtsız kalabilir; fakat tarihin kendini savunması için, *homo sapiens*'in[7] tam açılımı için gerekli olarak kabul edilmesi yeterli olacaktır. Fakat böylesine sınırlanmış olsa bile sorun hâlâ çözülmüş olmaktan uzaktır.

Çünkü anlama yeteneğimizin doğası; onu, anlamak istemekten daha düşük ölçekte bilmek istemeye doğru yöneltmektedir. Buna bağlı olarak, anlama yeteneğimizin doğasına göre yegâne gerçek bilimler, olgular arasında açıklayıcı bağlantılar kurabilenlerdir. Geriye kalanlar, Malebranche'ın ifadesiyle *"polymathie"*den[8] başka bir şey

[6] Homo faber: yapan insan; homo politicus: siyasal insan. -çn.

[7] Homo sapiens: akıllı insan. -çn.

[8] Polymathie: Farklı alanlarda derin bilgi sahibi olmak. -çn.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH, İNSANLAR VE ZAMAN

I. TARİHÇİNİN TERCİHİ

Tarih çok eski bir kelimedir, o kadar eskidir ki bazen ondan bıkkınlık gelmektedir. Aslında nadir olmakla beraber, onu kelime haznesinden atma noktasına kadar ileri gidenler olmuştur. Durkheim Okuluna mensup sosyologlar ona yer vermektedirler; ama bu işi, onu insani bilimlerin küçük, zavallı bir köşesine atmak için yapmaktadırlar. Burası adeta bir menfadır ve kendi yargılarına göre rasyonel çözümlemeye yatkın her şeyi sosyolojiye ayırdıktan sonra en yüzeysel ve tesadüfi saydıkları insani olayları buraya sürgüne yollamaktadırlar.

Biz tersine olarak burada tarihin en geniş anlamını muhafaza edeceğiz. Bu tavır, başlangıcında bireye veya topluma yönelmesi gereken, ani bunalımların tasvirine veya daha sürekli unsurların peşine düşmeyi gerektiren hiçbir araştırma yönünü dayatmamakta veya yasaklamamaktadır; bu tavır kendi içinde hiçbir gizli yana sahip değildir; ilk etimolojisine bağlı olarak "araştırma"dan başka hiçbir şeye angaje değildir. Bundan iki bin yıl kadar önce bu kelime, insanların ağızlarından dökülmeye başladığından beri açıktır ki içeriğinde büyük değişiklikler olmuştur. Bütün dillerde, gerçekten yaşayan terimlerin kaderleri böyledir. Eğer bilimler, her kazanımlarında kendilerine yeni bir ad aramak zorunda olsalardı akademiler krallığında ne kadar çok vaftiz ve ne kadar da çok zaman kaybı meydana gelirdi.

Bilimimizin Helen asıllı şanlı adına sakin bir şekilde sadık kalmakla birlikte tarihçimiz, hiç de Miletloslu Hekaitos'un yazdığı gibi olmayacaktır; tıpkı Lord Kelvin veya Langevin'in fiziklerinin Aristoteles'in fiziği olmadıkları gibi. Öyleyse nedir tarih?

Gerçek araştırma sorunlarının etrafında odaklaşmış olan bu kitabın başında uzun ve katı bir tanımı oluşturmanın hiçbir yararı yoktur. Hangi ciddi işçi bu cins inanç muhakemeleriyle boğuşmamıştır ki? Bu tanımların özenli kesinliği yalnızca bütün entelektüel atılımın -bundan, ondaki henüz iyice tanımlanmamış olan bir bil-

giye, genişleme kudretine doğru olan müştereddit, basit atılımları anlayınız- en iyi yanlarının ıskalanmasına yol açmakla kalmamıştır. Bunların en büyük tehlikesi, daha iyi sınırlayabilmek için bu kadar özenli tanımlamalar yapmalarıdır.

"Bu konu" veya Tanrılar Muhafızı'nın dediğine göre: "Bu konuyu bu şekilde ele almak kuşkusuz cezbedicidir. Fakat ey Ephebeus dikkatli ol: Bu tarih değildir." Acaba eskiden esnafın yapmasına izin verilen işleri belirleyen bir meslek nizamnamesiyle mi karşı karşıyayız? Ve kuşkusuz, yapılabilecek işlerin listesi bir kez tamamlandı mı, acaba bunların icrası icazetli ustalarımıza mı ait olacaktır?* Fizikçiler ve kimyacılar daha bilgedirler; bildiğim kadarıyla hiçbiri fiziğin, kimyanın, fizik kimyanın veya -böyle bir terimin olduğu varsayılırsa- kimyasal fiziğin karşılıklı hakları konusunda kavga etmemişlerdir.

Muazzam ve karmakarışık gerçekliğin karşısında tarihçinin, aletlerini tatbik edebileceği kısımları bütünden kopartmak zorunda kalması da daha az doğru değildir; tabii buna bağlı olarak tarihçinin, örneğin biyoloğunki gibi olmayacak, tamamen bir tarihçi seçimi olacak, kendine göre bir tercih yapması da aşikâr bir doğrudur. Bu gerçek bir eylem sorunudur. Bu sorun, incelememiz boyunca bizi izleyecektir.

II. TARİH VE İNSANLAR

Bazen "tarih geçmişin bilimidir," denilmiştir. Bu bana göre kötü bir ifade tarzıdır.

Çünkü öncelikle geçmişin, olduğu haliyle bilimin nesnesi ola-

* *Bu not küçük bir kâğıt yaprağında yer alan bir parçadır; başlangıcı kayıptır*: Lucien Febvre'in (gösterdiği üzere) insanlığın gelişmesinin kesintiye uğramaksızın izlediği çizgi hakkında sorguya çekildiğinde bizzat tarih, en aşikâr yalanlamayı onların yüzüne çarpmaktadır. Her bilim tek başına ele alındığında yakın sektörlerden kendine iltica edenler arasında en büyük başarılarına sıklıkla imza atan zanaatkârlar bulunmaktadır. Biyolojiyi yenileyen Pasteur biyolog değildi -ve sağlığında bunu ona gösterdiler-; Durkheim ve Vidal da la Blache ise birincisi sosyolojiye geçmiş bir filozof, ikincisi de bir coğrafyacı olarak diplomalı tarihçiler arasında sayılmadıkları halde, tıpkı Pasteur'ün biyolojide yaptığı gibi, 20. yüzyılın başındaki tarihsel incelemeleri herhangi bir uzmanınkinden çok daha derin bir şekilde damgalamışlardır.

bileceği düşüncesi saçmadır. Çağdaşımız olmamaktan başka hiçbir ortak özellikleri olmayan olgular, öncelikli bir netleştirme yapmaksızın, nasıl olup da rasyonel bir bilginin nesnesi haline getirilebilirler? Acaba gelişiminin şimdiki halinde bütünsel bir bilim mi hayal edilmektedir?

Kuşkusuz, tarih yazıcılığının başlangıçlarında eski yıllık yazıcıları, bu cinsten tereddütlerle canlarını hiç de sıkmıyorlardı. Tek bağları hemen hemen aynı anda meydana gelmiş olmak olan olayları, karmaşık bir şekilde anlatıyorlardı: Güneş tutulmalarını, buz yağmasını, şaşırtıcı meteorların gözükmesini, savaşları, antlaşmaları, kahramanların ve kralların ölümleriyle birlikte anlatıyorlardı. Fakat bu anlatım tarzı, insanlığın bu ilk hafızasında, tıpkı bir çocuğun algılaması gibi karışık olan bu hafızada sürekli sınıflandırma yönünde etki etmiştir. Köküne kadar gelenekçi olan dilin, süreç içinde meydana gelen her tür değişimin incelenmesine tarih demeyi devam ettirdiği gerçektir. Alışkanlık tehlikesizdir, çünkü kimseyi aldatmamaktadır. Bu anlamda Güneş Sistemi'nin de bir tarihi vardır; çünkü onu meydana getiren gezegenler, her zaman bugün onları gördüğümüz gibi olmamışlardır. Bu konu astronominin alanındadır. Eminim ki yeryüzü fiziği için çok canlı bir ilgi konusu olan volkanik patlamaların da bir tarihi vardır. Ama bu tarihçilerin tarihine ait değildir.

Veya en azından yalnızca gözlemlerin bu gibi bize ait tarihin spesifik uğraşı alanına, herhangi bir yolla kavuştuğu anda, bu tarihe ait olacaklardır. Öyleyse uygulamada görev bölüşümü nasıl meydana gelmektedir? Bir örnek; bu durumu, kuşkusuz uzun söylevlerden daha iyi kavratacaktır.

***

MS 10. yüzyılda derin bir körfez olan Zwin, Flaman kıyılarını kemirmekteydi. Sonra bu Körfez kumlandı. Bu olgunun incelenmesini hangi bilim dalına vermeli? İlk bakışta herkes jeolojiyi işaret edecektir. Alüvyonlanma mekanizması, deniz akıntılarının rolleri, belki de okyanus düzeyleri: Jeoloji bütün bunları incelemek üzere yaratılmış ve dünyaya getirilmiş değil midir? Hiç kuşkusuz. Ancak daha yakından bakıldığında durumlar bu kadar da basit değildir.

Öncelikle söz konusu olan, bu değişimin kökenlerini derinlemesine araştırmak mıdır? İşte jeoloğumuz artık tamamen kendi alanına girmeyen sorular sormak zorunda kalmaktadır. Çünkü hiç şüphe yoktur ki Körfez'in ağzının kapanması en azından mendirek yapımı, olukların yönlerinin değişmesi, kurutma gibi nedenlerden etkilenmiştir; yani ortaklaşa ihtiyaçlardan doğmuş ve ancak belli bir toplumsal yapının mümkün kıldığı bir sürü insan faaliyeti.

Zincirin öbür ucunda yeni bir sorun daha vardır: sonuçlar sorunu. Körfez'in bitimine çok yakın bir yerde bir kent yükselmekteydi. Bu kent Bruges adını taşımaktaydı. Bu kent kısa bir nehir yolu aracılığıyla Körfez'le bağlantı halindeydi. Zwin suları sayesinde Bruges onu, bütün oranlar göz önüne alındığında, o zamanın New York'u veya Londra'sı yapan malların büyük kısmını ihraç veya ithal ediyordu. Her gün daha hissedilir bir şekilde olmak üzere Körfez'in dolmasının arttığı günler geldi. Sularla kaplı yüzey geriledikçe Bruges istediği kadar limanını Körfez'in ağzına kadar genişletsin, rıhtımları gene de uykuya daldılar. Kuşkusuz, kentin gerilemesinin tek nedeni bu olmamıştır. Fizik, toplumsal olanın üzerinde etkisi zaten insandan kaynaklanan diğer faktörlerden yardım görmedikçe veya onların izni olmaksızın asla etki yapamaz. Fakat illiyet bağı içindeki dalgaların sürgiti içinde bu neden, hiç kuşku yoktur ki en etkililerden biri olarak ortaya çıkar.

Diğer yandan üzerinde yaşadığı toprağı ihtiyaçlarına göre yeniden biçimlendiren bir toplumun eseri, herkesin bunu içgüdüsel olarak hissettiği üzere, en mükemmelinden "tarihsel" bir olaydır. Aynı şey güçlü bir mübadele merkezinde meydana gelen değişimler için de geçerlidir; işte bilgi topoğrafyasının iyice karakteristik bir örneği olarak bu koşuşturma noktasında bir yandan iki disiplinin iş birliği, her türden açıklama denemesini zorunlu hale getirmekte ve diğer yandan da bu geçiş noktasında bir olgunun farkına varıldığında ve sadece etkileri artık dengede olduğunda burası, bir bakıma bir disiplin tarafından diğerine bırakılmış olmaktadır. Tarihin müdahalesine kaçınılmaz olarak başvurmak zorunda kalındığı her seferinde acaba ne olmuştur? Bu gibi durumlarda insani olan sahneye çıkmıştır.

Gerçekten de uzun süre önce meslekteki ağabeylerimiz, bir Michelet, bir Fustel de Coulanges bize bunu tanımayı öğretmişlerdi: Tarihin nesnesi, doğası gereği insandır.* Daha doğrusunu söyleyelim;

insanlardır. Teoriye yatkın tekil yerine, göreliliğin dil bilgisel biçimi olan çoğul, bir çeşitlilik bilimine daha uygun düşmektedir. Manzaranın hassas çizgilerinin, alet veya makinelerin gerisinde görünüşte en donuk yazıların ve görünüşte onları ihdas edenlerden en fazla kopmuş gibi duran kurumların arkasında tarihin asıl yakalamak istediği, insanlardır.* Tarih isterse buraya hiç ulaşamasın, bu onun bilginliğini eksiltmez. İyi tarihçi masallardaki çocuk yiyen deve benzer. İnsan etinin kokusunu aldığı yerde avının olduğunu bilmektedir.

***

Tarihin insanları tanımak olan özelliğinden, ifade sorunu karşısındaki özgün konumu ortaya çıkmaktadır. Tarih "bilim" midir yoksa "sanat" mı? Bu konuda büyükbabalarımız, 1800'ler civarında ciddi bir şekilde tartışmayı seviyorlardı. Daha sonra 1890'lı yıllara doğru, biraz ilkel bir pozitivizm atmosferi içinde yoğrulmuş olarak, bazı yöntem uzmanlarının tarihsel çalışmalarda "biçim" adını verdikleri konudaki aşırı dikkatlerine halkın önem vermemesine kızdıkları görülmüştü. Sanat bilime karşı, biçim fona karşı: skolastik kafalara uygun gelen bir sürü kavga.

Tam bir denklemde, doğru bir cümlede olduğundan daha az güzellik yoktur. Fakat her bilimin kendine özgü kendi dil estetiği vardır. İnsani olaylar özsel olarak çok ince olgulardır ve çoğu matematik ölçüme müsait değildir. Bunları iyi aktarmak, daha sonra da derinliklerine girebilmek için -çünkü çoğu zaman söylenilmek istenilen tam anlaşılamamaktadır- büyük bir dil inceliği, konuşma

---

* Fustel de Coulanges, 1862, Açılış Dersi, *in Revue de Synthèse Historique*, M. II, 1901, s. 243; Michelet, 1829'da Ecole Normalede verdiği dersler, zikreden G. Monod, *La Vie et la Pensée de Jules Michelet*, c. I, s. 127: "Hem bireysel insanın incelenmesiyle -bu felsefe olacaktır- ve hem de toplumsal insanın incelenmesiyle -bu da tarih olacaktır- uğraşıyoruz." Fustel'in daha sonra daha dolgun bir formül verdiğini eklemek uygun olacaktır: "Tarih geçmişte olmuş her cinsten olayların birikimi değildir. Tarih insan toplumlarının bilimidir." Fakat bu belki de tarihte bireyin payını aşırıya kaçırmaktır; toplum içinde insan ile toplum tamamen eş değer iki kavram değillerdir.

* "Bir kere daha insan değil, asla insan değil. İnsan toplumları, örgütlü gruplar…" Lucien Febvre, *La Terre et L'Evolution Humaine*, s. 201.

tonunda doğru renkler gereklidir. Hesaplamanın mümkün olmadığı yerde teklif zorunlu hale gelmektedir. Fizik dünyanın gerçeklerinin ifade edilmesiyle insan zihninin gerçeklerinin ifadesi arasındaki zıtlık, sonuçta frezeciyle yaylı çalgı üreticisi arasındakinin aynısıdır: Her ikisi de milimetrik olarak çalışmaktadır; fakat frezeci kesinliği mekanik aletler kullanarak sağlamakta; yaylı çalgı yapan ise her şeyden önce kulak ve parmaklarının hassaslığına güvenmektedir. Ne frezecinin yaylı çalgı imalatçısının ampirizmiyle yetinmesi ne de yaylı çalgı yapımcısının frezeciyi taklit etmesi iyi olacaktır. El becerisi gibi bir de kelime becerisi olduğu inkâr edilebilir mi?

III. TARİHSEL ZAMAN

"İnsanlar bilimi" demiştik. Bu henüz çok bulanıktır. Buna "insanların zaman içinde" ifadesini eklemek gerekmektedir. Tarihçi yalnızca "insani" olanı düşünmekle kalmaz. Düşüncesinin doğal olarak soluk aldığı atmosfer, süre kategorisidir.

Kuşkusuz hangisi olursa olsun, bir bilimin kendini zamandan soyutlayabileceği zorlukla hayal edilebilir. Ancak bu bilimlerden çoğu, konvansiyon gereği, zamanı yapay olarak homojen parçalara bölmektedirler ve bu durumda zaman artık bir ölçüden başka bir şeyi temsil etmemektedir. Atılımın tersine çevrilmezliğine teslim edilmiş somut ve yaşayan gerçeklik olan tarihin zamanı, bunun tersine olarak olguların beslendikleri plazmanın bizzat kendidir ve burası bu olguların anlaşılabilirlik yeri olarak ortaya çıkmaktadır. Radyoaktif bir cismin başka cisimlere dönüşebilmek için ihtiyaç duyduğu saniye, yıl veya yüzyıl sayısı, atomistik bilimi için temeldir. Fakat bu değişmelerden şunun veya bunun; bundan bin yıl önce, dün veya bugün olmuş olması veyahut da yarın olması kuşkusuz jeologu ilgilendirecektir; çünkü kendi tarzında tarihsel bir bilimdir ve fizikçi ona göre tamamen soğuktur. Buna karşılık hiçbir tarihçi; Sezar'ın Galya'yı fethetmek için 8 yıl uğraştığını, yeniyetme Erfurt Ortodoksunun Wittenberg'deki ıslahatçı haline gelebilmesi için Luther'e 15 yıl gerektiğini fark etmekle tatmin olmayacaktır. Onun için Galya'nın fethinin Avrupa toplumlarının değişimi içindeki tam kronolojik yerini belirlemek daha büyük bir önem taşımaktadır ve

Martin biraderinki[1] gibi bir ruhsal bunalımın evrensel olarak ne içerdiğini asla ihmal etmeksizin tarihçi, bu konuda ancak hem bu olayın kahramanı olan adamın hem de bu olayın iklimi olan uygarlığın kader eğrisi üzerindeki momentini kesinlikle saptamaksızın yargıya varamaz.

Oysa bu gerçek zaman, doğası gereği bir devamlılıktır. Bu aynı zamanda sürekli bir değişmedir. Bu iki yüklemin antitezinden tarihsel araştırmanın büyük sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu antitez, diğer her şeyden önce çalışmalarımızın varoluşunun mantığını dahi tartışmalı hale getirmektedir. Çağların kesintisiz takibi içinde parçalara ayrılmış birbirini izleyen iki dönem olsun. Bunlar arasında süre akımının meydana getirdiği bağ hangi ölçüde, bizzat bu süreden doğmuş olan benzemezliğe galip gelecektir veya yenik düşecektir; daha eski olanın tanınması, daha yeni olanın anlaşılması için zorunlu mu yoksa gereksiz olarak mı kabul edilecektir?

IV. KÖKENLER PUTU

Bir *mea culpa*[2] ile başlamak hiçbir zaman kötü değildir. Geçmişi başlıca araştırma özneleri haline getirmiş insanlar için doğal olarak benimsenmiş olan, daha yakının daha uzakla açıklanması, araştırmalarımıza bazen hipnoz derecesine varacak kadar egemen olmuştur. En karakteristik biçimiyle bu tarihçiler kabilesinin putunun bir adı vardır: Bu, kökenler sabit fikridir. Tarihsel düşüncenin gelişimi içinde bunun da özel lütfa nail olduğu anlar olmuştur.

Öyle sanıyorum ki Renan bir gün şöyle yazmıştır -hafızadan ve korkarım ki eksik olarak zikrediyorum-: "Bütün insani nesneler içinde her şeyden önce kökenler araştırılmaya layıktırlar."

Ve ondan da önce Sainte-Beuve "Başlayanı merakla gözlüyor ve kaydediyorum," demiştir. Fikir tam da onların çağına aittir. Kökenler kelimesi de. *Hristiyanlığın Kökenleri*'ne biraz sonra *Çağdaş Fransa'nın Kökenleri* cevap vermiştir; ikinci kuşaktan ardılları saymaksızın. Fakat kelime endişe vericidir; çünkü ikirciklidir.

Yalnızca "başlangıçlar" anlamına mı gelmektedir? Böyleyse oldukça açık olacaktır. Ancak tarihsel gerçekliklerin çoğu için çekince

[1] Martin Luther kastediliyor. -çn.

[2] Mea culpa: Benim suçum. -çn.

koymak gerekir, çünkü şu başlangıç noktası kavramı özellikle kaypak olarak kalmaya devam etmektedir. Kuşkusuz bu bir tanım sorunudur. Ancak ne yazık ki çok kolaylıkla verilmesi unutulan bir tanım söz konusudur.

Acaba kökenlerden bunun tersine, nedenler mi anlaşılacaktır? Eğer böyleyse doğa gereği illiyet bağı araştırmalarına sürekli olarak içkin (ve hiç kuşkusuz insan bilimlerinde daha fazla) zorluklardan başka bir şey ortada kalmayacaktır.

Fakat iki anlam arasında genellikle çok açık olarak hissedilmediğinden ötürü daha da tehlikeli hale gelen bir sirayet, sıklıkla meydana gelmektedir. Gündelik kelime haznesinde kökenler, kendi kendini açıklayan bir başlangıçtır. Bundan da kötüsü: Kendini açıklamaya yeterli olan bir başlangıçtır. İkirciklik buradadır, tehlike buradadır.

***

Her türden kutsal kitap tefsir faaliyetinde o kadar da belirgin olan bu embriyogenetik takıntı üzerinde yapılacak bir araştırma çok ilginç olurdu. İmanını kaybetmiş bir rahibe karşı Barrés "Sıkıntınızı anlayamıyorum," diye itiraf ediyordu. "Birkaç İbranice kelimenin etrafında birkaç bilginin sürdürdükleri tartışmanın benim duyarlılığım üzerinde ne gibi etkileri olabilir? Kiliselerin havası yeterlidir." Ve Maurras kendi hesabına: "Dört tane karanlık Yahudi'nin İncilleri[3] bana ne verebilirler?" ("Karanlık" öyle sanıyorum ki halktan anlamına geliyor; çünkü Mathieu 'Matta', Marc 'Markos', Luc 'Lukka' ve Jean'ın 'Yuhanna' en azından belli bir edebi seçkinliğe sahip olduklarının inkârı zordur.) Bu şakacılar bizi esnetmektedirler ve Pascal da Bossuet de herhâlde böyle konuşmazlardı. Kuşkusuz, tarihe hiçbir şey borçlu olmayan dinsel bir deneyi kavramak mümkündür. Saf tanrısalcı için bir iç aydınlanma, Tanrı'ya inanmak için yeterli olacaktır. Ama Hristiyanların Tanrısı'na inanmak için değil. Çünkü -daha önce de hatırlattım- Hristiyanlık özü gereği tarihsel bir dindir: Bundan ilk dogmaların tarihsel olaylara dayandığını anlayınız. *Credo*'yu[4] tekrar okuyunuz: "Pontius Pilatus[5] zamanında çarmıha

[3] Dört karanlık Yahudi: Dört İncil yazarı kastediliyor. -çn.

[4] Credo: İnanıyorum. -çn.

[5] Pontus Pilatus: İsa'yı ölüme mahkûm eden Roma'nın Filistin valisi. -çn.